

7. Липинський В. Універсализм у хліборобській ідеології // В. Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – Київ-Філадельфія: УПФ (Право), 1994.
8. Левакин И.В. Основы государственного единства современной России: проблемы теории // Право и политика. – 2002. – № 10.
9. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. – М.: Аспект Пресс, 2002.

УДК 342.724

А.М. Василенко

ДІАСПОРИ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Як відомо, у різні часи із-за різних обставин історичного, політичного та соціально-економічного характеру відбувалося переселення мільйонів українців у більш привабливі країни, і цей процес, на жаль, триває. У результаті цього процесу за межами України опинилося близько 20 млн. українців. При постановці проблеми враховується той факт, що натеper важко говорити, хто і коли вперше застосував термін «діаспора» до сукупності людей одного етносу, які проживають за межами країни свого етнічного походження. У той самий час, незважаючи на достатнє розроблення проблеми діаспор у політичних науках, актуальність її з часом посилюється, хоча методологічно і юридично проблема залишається досить неоднозначною і слабо розробленою. Термін «українська діаспора» остаточно закріпився в літературі з появою статті «Українська діаспора» в 9-му томі «Енциклопедії українознавства» [1]. Однак у радянські часи вважалося, що під діаспорою слід розуміти частину етносу, яка переселилася недобровільно, але зберегла та розвинула свою власну етнічну самобутність. У часи незалежності України ставлення до терміна «українська діаспора» принципово змінилося, як і змінилися завдання самої української діаспори щодо України. Сьогодні під поняттям «українська діаспора» розуміють усіх українців, які жили і живуть за межами України. Правовий статус і його методологія щодо української та інших діаспор у науковій літературі становить інтерес як у практичному значенні, так і з теоретичної точки зору.

При встановленні ступеня наукової розробки проблеми виходили з того, що українська діаспора в історичному і соціологічному плані досліджена досить повно, однак у правовому розумінні проблеми діаспор обговорювалися вкрай мало. Але існує достатня кількість робіт, присвячених різним неюридичним проблемам діаспор. З причини обмеженого обсягу статті відзначимо тільки деякі роботи щодо дослідження української діаспори у світі в цілому [2-6] та в Канаді зокрема [7-9]. У науковій літературі вивчення правових питань розвитку української та інших діаспор майже не зустрічається. Юридичні аспекти не виокремлювалися і йшли в загальному історико-політологічному або управлінському руслі.

Метою запропонованої роботи є розробка методології правових аспектів щодо існування як української діаспори взагалі, так і її становища в Канаді, де ця проблема вирішена відповідним законодавчим шляхом. Таким чином, відзначи-

мо, що в юриспруденції проблема залишається практично не визначеною не тільки методологічно.

Методологія вивчення діаспори певною мірою залежить від розуміння методів етнополітичних досліджень. У цілому етнополітологія як наукова теорія ґрунтується на методах аналізу етнополітичної сфери. При цьому етнополітика виступає як механізм, що охоплює й методологію вивчення прав діаспори, у тому числі й української діаспори, а також досліджує її взаємозв'язок з ядром етносу, звідки походить діаспора. При цьому реалізується один із основних методів дослідження діаспор – історичний підхід. Йому належить провідна роль в осмисленні етнополітичної сфери суспільства, де передбачається вивчення етнополітичних явищ у взаємозв'язку з їх послідовно-часовим розвитком.

Як в етнонаціональних дослідженнях, так і в теорії права значне місце займає компаративний (порівняльний) метод. Важливість його застосування, принаймні до об'єкта дослідження, пояснюється тим, що сам метод дає змогу увільнитися від етноцентризму, коли вважається, що етнос, до якого ви належите, має певні переваги. З іншого боку, завдяки компаративному методу існує можливість максимально використати досвід інших діаспор, старіших та більш розсіяних по світу (наприклад, єврейська, армянська), для створення оптимальної моделі щодо української діаспори. У цьому методі виявляється правовий зміст основних елементів об'єктів, що аналізуються, у загальноісторичному процесі. У ньому враховується множина рівнів дійсності, оскільки кожний об'єкт права має свою історію, тобто виник, пройшов стадію розвитку і є продуктом синтезу історичного розвитку держави і права.

Методологія права включає в себе не тільки методи пізнання права, але і загальну світоглядну позицію в юридичній науці. У багатьох роботах межа між методами права та методами правового регулювання не проводиться, тобто методи отождожуються. Як відомо, українська діаспора існує в багатьох країнах світу, які можна віднести як до індивідуалістичних, так і колективістичних суспільств залежно від почуттів, мислення, управлінської поведінки тощо. Ю.М. Оборотов влучно визначив цю різницю в двох традиціях права [10]. Перша обумовлена автономністю права від моралі, ідеології, релігії політики. Друга традиція права, навпаки, була і залишається пов'язаною з ними досить тісно. Аналізуючи стан і розвиток діаспор, можна наполягати, що однією з основних причин суттєвої різниці українських діаспор у західних і східних країнах є саме традиції.

Впровадження антропологічного підходу до розуміння діаспор дозволяє виділити «антропологічний підхід» до діаспор як до важливої правової реалії. Як відомо, класичний антропологізм виходив з того, що людина є свobodною в рамках об'єктивної реальності. Юридична антропологія переконує, «що кожна права культура має право на автономію, і варто було б окреслити межі цієї автономії, визначити плюралізм правопорядків, відмовившись від етноцентризму...» [11]. Сучасний юридичний антропологізм дозволяє виділити тенденції розвитку діаспор у комплексі всього правового різноманіття як країн, де існують діаспори, так і правового середовища, яке їх оточує. Так, антропологізм у європейському й американському середовищі виявляється по-різному. Це відповідним чином

відбивається на європейських і американських українських діаспорах. При використанні методології дослідження українських діаспор за кордоном з позицій юридичної науки доречно розглядати не тільки методологію права як законодавчо визначальну, але включити в розгляд питання правового регулювання. На жаль, така практика в методології права і в праві в цілому стосовно діаспор майже відсутня, і до наших досліджень норми правового регулювання в ньому практично не викривалися. У той самий час на нормах правового регулювання має будуватися запровадження дослідження з діаспоральних проблем. У широкому сенсі це стосується і національних меншин в Україні.

Таким чином, поняття «українська діаспора» зафіксувало факт вимушеного перебування певної частини української етнічної громади поза Україною. Таке розуміння «української діаспори» у світі відповідає цивілізаційному підходу в юриспруденції, де панує ідея локальних цивілізацій.

Цивілізаційний підхід є впливовим, коли стає пов'язаним з визнанням різноманіття правових культур. Відбувається формування парадигми партнерських відносин між цивілізаціями і культурами, утвердження цінностей комунікативного співробітництва. У результаті цієї взаємодії формується принцип, який доповнює правові культури з різними системами цінностей. Правовим аналогом культурно-історичних типів або локальних цивілізацій у правознавстві виступає розмежування правових систем і правових культур на стійкі утворення – правові сім'ї, які мають визначену правову специфіку [12]. З іншого боку, цивілізаційний підхід доповнюється аксіологічним, коли цінність права є абсолютною, що відрізняє її від цінності держави, яка є відносною. Яскравим прикладом використання аксіологічного підходу є аналіз стану української діаспори в Канаді, вивчення якої є одним із інтересів юридичних досліджень автора. У Канаді існує багатоетнічне культурне товариство в рамках англомовної і франкомовної двомовності на федеральному рівні. Канада становить собою унікальну країну, де правова багатокультурність забезпечує максимальний розвиток усіх народів, що проживають на її території. Існує відповідний закон щодо багатокультурності й навіть посада міністра з багатокультурності. У межах законодавства Канади українська діаспора в Канаді вносить свій вагомий внесок як у розвиток Канади, так і в розбудову української держави, що робить її політично й економічно активною на обох континентах. Канада стала однією з розвинутих країн, де проживає понад мільйон етнічних українців, які складають майже 3% її населення, і є політично активною національною меншиною щодо України в порівнянні з українськими діаспорами на територіях СНД. До цього спонукають загальноприйняті міжнародно-правові стандарти захисту права людини, складовою частиною яких є права діаспор. Соціальна цінність права в Канаді майже абсолютна, що підтверджується такими властивостями соціальної цінності права, як формальна визначеність та державна забезпеченість.

Компаративістика щодо діаспор виявляється в розумінні права як складової різних цивілізацій і культур, що одночасно розкриває особливості існування правових систем і їх розподіл за традиціями. У той самий час існує визначений плюралізм у вигляді онтологічного різноманіття світів. Визнання плюралізму як прин-

ципу реалізації досліджень у юриспруденції веде до нових парадигм правового та державного розвитку, у тому числі й української діаспори. Принцип плюралізму існує в забезпеченні осяжності всього різноманіття реальності в правовій сфері: нормативної реальності, реальності правовідносин, реальності щодо діаспор тощо.

При використанні методології дослідження українських діаспор слід розглядати не тільки методологію права як законодавчо визначальну, але включити в розгляд питання правового регулювання. На жаль, така практика в методології права щодо діаспор і національних меншин майже відсутня, і ніколи до наших досліджень у ньому не застосовувалися норми правового регулювання. У той самий час на нормах правового регулювання має будуватися запровадження досліджень з діаспоральних проблем. У широкому сенсі – це стосується і національних меншин в Україні.

Не зважаючи на те, що Канада має дві різні правові системи, в якій Квібек має континентальну правову систему, що принципово відрізняється від правової системи іншої частини Канади (прецедентної), існує різноманіття канадської федерації з широкими правами в її суб'єктів та громад. Законодавство Канади сприяє розвитку не тільки української діаспори, але й інших діаспор, що існують у Канаді. Правова спадщина та наступність у праві щодо діаспор визначилася саме в Канаді, коли у 1971 році був опублікований 4-й том звіту Парламентської Комісії «Культурний внесок інших етнічних груп», де збереження канадського способу життя констатувалося через дві офіційні мови, але без жодної офіційної культури з однаковим ставленням до всіх існуючих у країні культур. Вважаємо, що саме цей звіт був реалізований у відомому канадському Законі про багатокультурність – Канадському Акті про багатокультурність від 1985 р. [13], де прописано, що держава гарантує, що всі індивідууми одержують рівний захист перед законом, поважаючи й оцінюючи різноманітність та етнічне походження. Законом встановлено заохочення і допомогу соціальному, культурному, економічному та політичному зростанню національних діаспор Канади через прийняття багатокультурності. У цьому Законі визнається і просувається розуміння того, що багатокультурність відображає культурну та расову різноманітність канадського суспільства і визнає свободу всіх членів канадського суспільства для збереження, збільшення та розділення їхньої культурної спадщини. У цілому під багатокультурністю (мультикультуралізмом) ми вважаємо стан суспільства в деяких поліетнічних країнах, якому притаманна активна державна політика щодо офіційного визнання і підтримки рівноправ'я культур усіх етнічних спільнот, що проживають у країні. Така політика характерна для Канади та ряду інших країн. Суть її можна зрозуміти, звернувшись до основних положень вказаного Закону. У ньому, зокрема, зазначається: «Державною політикою Канади проголошується: 1) визнання того, що багатокультурність відображає культурну і національну різноманітність канадського суспільства й виходить із права усіх канадців вільно зберігати, розвивати і поширювати свою культурну спадщину; 2) визнання того, що багатокультурність є основною характеристикою канадської спадщини та самосвідомості й робить безцінний внесок у побудову майбутньої Канади; 3) заохочує всебічну й рівноправну участь громадян і громад будь-якого поход-

ження у розвитку канадського суспільства, а також сприяє їм в усуненні будь-яких перешкод на шляху до такої участі; 4) визнання існування громад, об'єднаних спільністю походження, та їхнього історичного внеску в життя канадського суспільства, а також заохочення розвитку цих спільнот; 5) орієнтація всіх соціальних, культурних, економічних і політичних інститутів країни на врахування і шанобливе ставлення до багатокультурного обрису Канади». У контексті викладеного простежується використання герменетичного методу, бо в Канаді практично завжди відстоювалася цінність правових традицій, які існували протягом небаготовікової її історії та були переведені на правові еталони сучасності в галузі правових питань національної політики. Таким чином, формується висновок, що існуючий у Канаді підхід до ролі і значення діспор базується найпевніше на інтуїції юридичної культури і далі на методології саме юридичної науки, сприяючи розвитку в тому числі й української діаспори.

Процес формування основних концептуальних засад чинного законодавства, пов'язаного з регулюванням міжнаціональних, міжетнічних відносин, конкретні кроки державних структур у духовно-культурній сфері свідчать, що саме такий шлях визначає Україна. Так, в Конституції України, зокрема, говориться, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичній свідомості, традиціям і культурі, а також етнічній, культурній, мовній та релігійній самобутності всіх корінних народів і національних меншин (ст. 11). Крім того, Україна взяла на себе зобов'язання дбати про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави (ст. 12). Отже, офіційний курс на полікультурний розвиток українського соціуму є очевидним. Суть його полягає у спрямуванні зусиль на забезпечення прав щодо збереження та розвитку національно-культурної самобутності етнокомпонентів українського суспільства: української нації, національних меншин і корінних народів.

Література

1. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Під ред. В. Кубійович та ін. – Париж: Молоде життя, 1980. – Т. 9. – 400 с.
2. Зарубіжні українці: Довідник / С. Лабезник, Л. Лещенко, Ю. Макар та ін. – К.: Україна, 1991. – 252 с.
3. Євтух В.Б. Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контексти. – К.: Стило, 2001. – 206 с.
4. Заставний Ф. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах. – Л.: Світ, 1991. – 119 с.
5. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: Енциклопедія / Під ред. Ю.І. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с.
6. Трощинський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі // Україна крізь віки. – К.: Альтернативи, 1999. – Т. 15. – 351 с.
7. Євтух В.Б., Ковальчук О.О. Українці в Канаді. – К.: Будівельник, 1993. – 144 с.
8. Макар В. Особливості формування української етнічної групи Канади // Держава і право: Зб. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 16. – С. 444-453.
9. Макар В. Соціально-політична інтеграція українців у політичне суспільство Канади. – Чернівці: Прут, 2006. – 284 с.
10. Оборотов Ю.Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права). – О.: Юрид. літ., 2002. – 280 с.

11. Оборотов Ю.М. Традиції та новації у правовому розвитку. – О.: Юрид. літ., 2001. – С. 19.
12. Оборотов Ю.М. Правова система України та євразійська правова сім'я // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – 2000. – Вип. 9. – С. 36-42.
13. Canadian Multiculturalism Act. – R.S. – 1985. – С. 24 (4-th Supp.).

УДК 340.12

С.С. Павлов

ПРАВОВІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНИ – НАПРЯМИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Реалії сучасного правового життя вимагають повної наукової доведеності кожного правового явища, правових традицій України в тому числі. Одночасно у вітчизняній правовій науці правові традиції України залишаються недослідженим феноменом: в юриспруденції України відсутнє практичне розуміння у використанні та баченні даної правової категорії, по цей час залишаються науково не обґрунтованими загальноправові процеси, що відбуваються в Україні, та нерозкриті витоки природи правової системи України, це все тільки підсилює необхідність у виділенні напрямів наукового дослідження правових традицій України.

Кожне наукове дослідження від творчого задуму до остаточного оформлення наукової праці має неповторну специфіку. У тому числі і спеціальне правове дослідження, наділене загальними особливостями, які охоплюють універсальні послідовні процеси, серед яких визначення проблеми, опрацювання матеріалу по існуючих дослідженнях у цій тематиці, формування гіпотези, вибір методології пізнання, поділ предмета дослідження на частини для більш детального його вивчення та ін. Зупиняючись на поділі предмета дослідження на частини, тобто правових традицій України, створюється можливість розкриття їх сутності через аналітичну диференціацію окремих правових явищ і категорій, що зумовлювали появу та існування правового наслідування в Україні. У зв'язку з цим основними напрямками наукового дослідження правових традицій України виділено:

- осмислити й узагальнити концептуальні засади напрацювань вчених, які займалися питаннями правових традицій України;
- окреслити зміст та надати наукове визначення поняття правових традицій, на теоретико-методологічному рівні висвітлити природу правової традиції, вказавши різницю з традицією права та правовою традицією;
- дослідити основні явні суб'єктивні та об'єктивні соціальні, культурні, історичні, політичні та економічні чинники правової системи України, існування яких визначається впливом правових традицій України;
- сформулювати за допомогою правових традицій України характерні риси правової системи України, що визначають переважну природну належність правової системи України до відповідної правової сім'ї;